

УДК 378.046.4

ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ

Дмитро Десятов

У статті визначено структурні складові просторової компетентності учнів, виявлено основні шляхи її формування в процесі навчання історії.

Ключові слова: просторова компетентність, методика навчання історії.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОСТРАНСТВЕННОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ИСТОРИИ

Дмитрий Десятов

В статье определены структурные составляющие пространственной компетентности учащихся, определены основные пути ее формирования в процессе обучения истории.

Ключевые слова: пространственная компетентность, методика обучения истории.

FORMATION OF STUDENTS' SPATIAL COMPETENCE IN THE PROCESS OF TEACHING HISTORY

Dmytro Desyatov

In this article the structural components of the spatial competence of students are defined, the basic ways of its formation in teaching history are shown.

Key words: spatial competence, methods of teaching history.

Постановка проблеми. Одним із шляхів оновлення освіти, узгодження її із сучасними потребами є перенесення акцентів із процесу навчання на його результати та орієнтація змісту навчання на компетентнісний підхід і створення ефективних механізмів його запровадження. Просторова компетентність відноситься до загально-визнаної і стабільної групи предметних компетентностей, які набуває учень у процесі навчання історії. Просторова компетентність присутня в кожній історико-методичній класифікації предметних компетентностей учнів. Сьогодні під просторовою компетентністю прийнято вважати вміння учнів орієнтуватися в історичному просторі.

Аналіз останніх досліджень. У радянський період розвитку методики навчання історії, вміння учнів орієнтуватися в історичному просторі зводилися до вміння «читати» історичну карту. Так, на думку Г. Годера, вміння учнів «читати» історичну карту означало спроможність школярів: 1) повторити дії та слова вчителя, пов'язані з показом історико-географічного об'єкта на карті; 2) самостійно знайти об'єкт на карті за словесним описом; 3) самостійно визначити словами місце розташування

показаного на карті й названого вчителем об'єкта [6].

Розвиток подібних просторових умінь забезпечувався найпростішим способом використання історичної карти на уроці – показ учителем під час пояснення навчального матеріалу: року, міст, маршрутів, місць битв. Якщо вчитель використовував карту як джерело нових знань, то він повинен був ніби читати карту, залучаючи до цього процесу самих учнів. Карта в цьому випадку повинна була відігравати роль своєрідного наочного конспекту, систематизуючи фактичний матеріал і фіксує події в просторі й хронологічній послідовності [7, с. 118].

На сьогодні єдності в питанні стосовно структури просторової компетентності учнів серед науковців і методистів не існує. Так, російські методисти Є. В'яземський і О. Стрелова оперують поняттям картографічні вміння учнів, до яких відносять вміння: локалізувати історичну подію на карті, використовуючи її легенду; супроводжувати показ на карті словесним описом; аналізувати зміст історичної карти з використанням додаткових джерел; розв'язувати проблемні завдання, використовуючи карту в якості джерела історичної інформації [4, с. 48].

Провідний український учений К. Баханов пропонує до структури просторової компетентності учнів включати такі вміння: створювати картини місцевості, виділяти особливості місцевості та природні географічні й інші умови, порівнювати історико-географічні умови різних регіонів, визначати залежність дій людей від географічного середовища на наслідки їх дій, визначати приналежність місцевості до певних регіонів, тлумачити історико-географічні поняття, визначати природні можливості регіону та їх вплив на долю людей [1, с. 114].

О. Пометун вважає, що просторову компетентність учнів складають уміння співвідносити розвиток історичних явищ і процесів із географічним положенням країн і природними умовами; користуючись картою, пояснювати причини та наслідки історичних подій, процесів вітчизняної й всесвітньої історії, основні тенденції розвитку міжнародних відносин, пов'язані з геополітичними чинниками та факторами навколишнього середовища; характеризувати, спираючись на карту, історичний процес та його регіональні особливості [8, с. 5].

На думку методиста О. Фідри, структуру просторової компетентності учнів складають картографічні описові та картографічні аналітичні вміння. До першої групи автор пропонує віднести ті з них, що забезпечують одержання історичної інформації за допомогою карти: читати легенду, знаходити географічні об'єкти, визначати співвіднесеність їх розташування тощо. Це процесуальні вміння та навички, що мають репродуктивний, допоміжний та підготовчий характер. До другої, основної, групи вмінь – картоаналітичних, О. Фідра відносить ті з них, що дозволяють учневі бачити за умовно-площинними зображеннями історичні факти, події та явища. Оволодіння ними дає змогу учням установлювати причинно-наслідкові

зв'язки, тенденції розвитку, вплив географічного середовища на заняття населення, тобто використовувати історичну карту для інтерпретації, реконструкції та пояснення історичного процесу [9].

Такими вміннями учнів є: систематизування набутої інформації, установлення причин і наслідків історичних подій, географічних факторів та чинників впливу на історичний процес; створення власних картосхем. Пізніше О. Фідра уточнив запропоновану ним класифікацію, доповнивши її групою картометричних умінь: вимірювати відстані та площі з використанням масштабу, знімати з карти цифрову інформацію, що характеризує історичне явище або подію.

Подібний варіант структури просторової компетентності учнів виявився найбільш детальним і повним. Але запропонована методистами О. Фідрею й Н. Фідрею структура просторової компетентності прив'язана до вмінь учнів працювати в основному з історичною картою. Крім того, перелічені вміння просторової компетентності учнів здійснюються на рівні аналізу-синтезу історичної інформації. Поза межами запропонованої класифікації залишилися вміння, у основі яких лежать такі когнітивні процеси, як оцінювання, перевірка, рецензування, генерування й продукування історичної інформації, пов'язаної з розумінням-осмисленням історичного простору [10].

Отже, не погоджуючись із загальноприйнятим на сьогодні тлумаченням просторової компетентності, яке зводиться до вміння учнів орієнтуватися в історичному просторі, у статті ставимо за мету визначити структурні складові просторової компетентності учнів та виявити основні шляхи її формування в процесі навчання історії.

Виклад основного матеріалу. Згідно із сучасним тлумачним

словником української мови орієнтація передбачає визначення місця свого перебування в просторі або напрям свого руху [3, с. 160]. На нашу думку, орієнтація в історичному просторі свідчить про початковий рівень сформованості просторової компетентності школярів, за якою стоять такі найпростіші вміння учнів, як знайти й показати історико-географічні об'єкти на історичній карті. Важливою складовою просторової компетентності учнів є вміння, про що ми зазначали вище, що забезпечують розуміння-осмислення учнями ролі та значення географічного фактора в розвитку історичного процесу.

Отже, під просторовою компетентністю ми розуміємо знання, вміння, досвід і ціннісні орієнтації учнів, що на науковому рівні

забезпечують розуміння простору як основи розвитку історичного процесу. Ядро просторової компетентності складають уміння, що забезпечують орієнтацію учнів в історичному просторі, уміння читати історичну інформацію з історичної карти, уміння здійснювати аналіз-синтез просторово-історичних об'єктів і зв'язків в історичному просторі та вміння, що дозволяють учням осмислювати й розуміти роль і значення географічного фактора в розвитку історичного процесу.

Спираючись на вищесказане, ми можемо спробувати визначити орієнтовний перелік знань, умінь, досвіду та ціннісних орієнтацій, що складають структуру просторової компетентності (див. табл.).

Таблиця

Структура просторової компетентності

Знання	Місце знаходження, територіальні межі історичних об'єктів; поняття: історичний простір, географічне середовище, історична карта, історична топоніміка; ролі просторових уявлень у розумінні історичної епохи; впливу географічного середовища на історичний процес
<i>Орієнтуватися в історичному просторі</i>	Показувати місця історичних подій; знаходити й називати історико-географічний об'єкт на історичній карті; співвідносити історичну й контурну карту; визначати географічне положення історичного об'єкта на карті за допомогою мови
<i>Отримувати (читати) з карти історичну інформацію</i>	Знімати з карти цифрову інформацію; вимірювати відстані та площі з використанням масштабу; здійснювати опис історико-географічного об'єкта, використовуючи легенду карти; описувати словами відбиту на карті дійсність
<i>Здійснювати аналіз-синтез просторово-історичних об'єктів і зв'язків в історичному просторі</i>	Систематизувати отриману історичну інформацію з історичної карти; виділяти зміни в території; використовувати карту для визначення причин і наслідків історичних подій, процесів; виокремлювати регіональні особливості історичного процесу, викликані дією географічного фактора

<i>Розуміти – осмислювати роль і значення географічного фактора в розвитку історичного процесу</i>	Визначати зв'язок між історичними процесами й географічним середовищем; установлювати закономірності й тенденції в історичному процесі, викликані дією географічного фактора; співвідносити розвиток історичних явищ і процесів із географічним положенням країн і природними умовами
Досвід	Створення власних картосхем і легенд до контурної карти як авторської інтерпретації історичного простору
Цінності	Історичний простір як частина безкінечності, що пізнана людиною через розумову або практичну діяльність

Розвиток просторової компетентності учнів повинен проходити два етапи – це виконання учнями вправ, які виконуються для набуття певних навичок, та виконання завдань, які спрямовані на формування певного вміння. Під вправою ми розуміємо спеціальне завдання, що виконується для набуття певних навичок або закріплення наявних знань.

Зазначимо, що загальна схема формування вмінь уключає в себе чотири основні етапи: 1) осмислення значення, складу, практичних і розумових дій, що складають уміння; 2) первинне виконання вміння; 3) виконання тренувальних вправ на виконавському рівні; 4) набуття досвіду використання прийому в нових умовах.

Уміння учнів орієнтуватися в історичному просторі передбачає оволодіння учнями такими навичками, як: відбирати за назвою ті історичні карти, що здатні надати матеріал для виконання поставленого завдання; після відбору необхідної карти ознайомитися з її легендою, установлюючи, якими умовними зображеннями позначено на карті ту чи іншу історичну інформацію; визначити масштаб карти, тобто знати, скільки кілометрів на місцевості зображені у 1 сантиметрі карти; визначити географічне положення історичного об'єкта.

Можна запропонувати такі вправи, спрямовані на оволодіння переліченими навичками:

1. Перед початком вивчення нової теми вчитель просить знайти в атласі карту, яка може бути використана під час вивчення теми й довести, що потрібна саме ця карта. Іншим варіантом вправи є завдання учням пояснити, чому та чи інша карта, що хронологічно або за змістом не відповідає темі уроку, не може бути використана під час вивчення теми.

2. Учитель просить учнів знайти на карті умовні позначення, що зустрічаються в легенді карти. Інший варіант вправи – учитель показує на карті умовний знак і просить учнів пояснити за допомогою легенди, що він означає.

3. Використовуючи карту, визначити її масштаб. Учитель просить учнів визначити масштаб карти. За необхідного усвідомлення дій учнями вчитель може поставити додаткові запитання: «Як ви визначили масштаб карти? У якій частині карти міститься інформація про її масштаб?».

4. Учитель описує словами географічне положення історичного об'єкта, а учні знаходять його на карті. Інший варіант – учитель показує на карті історичний об'єкт, а завдання учнів полягає в тому, щоб точніше

описати його місцезнаходження. Також учитель може запропонувати учням співвіднести між собою елементи написаних на дошці двох стовпчиків: у одному перелічені історичні об'єкти, а в іншому подається словесний опис їхнього географічного розташування на історичній карті [11, с. 26].

Для оволодіння учнями вмінь орієнтуватися в історичному просторі вчитель може використовувати такі типові завдання:

1. Показувати місця історичних подій: «Покажіть на карті місто Новий Карфаген».

2. Знаходити й називати історико-географічний об'єкт на історичній карті: «Знайдіть на карті найважливіші міста перської держави».

3. Співвідносити історичну й контурну карту: «За допомогою карти в атласі позначте на контурній карті місця, де були знайдені рештки австралопітеків».

4. Визначати географічне положення історичного об'єкта на карті словами: «У якій частині Африки був розташований Давній Єгипет?».

Наступна група вмінь, яку ми виділили в структурі просторової компетентності, є вміння, що забезпечують отримання (читання) з карти історичної інформації. Прикладами завдань, спрямованих на формування вмінь цієї групи, є такі завдання:

1) знімати з карти цифрову інформацію: «Яка кількість воїнів була в складі афінського та перського війська в битві поблизу міста Марафон?»;

2) вимірювати відстані та площі з використанням масштабу: «Підрахуйте, яку відстань здолало македонське військо від столиці Македонії до міста Мемфіс?»;

3) здійснювати опис історико-

географічного об'єкта, використовуючи легенду карти: «Опишіть кожну із частин, на які розділилася Франкська імперія»;

4) описувати словами відбиту на карті дійсність: «Використовуючи історичну карту, опишіть шлях переселення племені вандалів».

Зауважимо, що після оволодіння учнями вміннями «зчитувати» з карти цифрову інформацію, ми радимо у подальшому на уроках звільнити учнів від виконання механічної за своїм характером роботи. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у роботі з картографічним матеріалом дозволяє це зробити. Наприклад, сайт Вікімапія надає можливість скористатися цікавими функціями, що мають назву «географічних інструментів». Розробники сайту пропонують дві можливості – вимірювання дистанції або шляху та вимірювання площі. Уже назви самих інструментів підказують варіанти їх використання. Процедура вимірювання дистанції або шляху доволі проста. Потрібно поставити мітку в тому місці, із якого ви бажаєте розпочати вимірювання відстані, і провести лінію до кінцевої точки. Процес цей автоматичний і результати вимірювання відображаються на моніторі, якщо просто використовувати комп'ютер, чи на екрані проектора, якщо вчитель організовує роботу з картою з цілим класом.

Установлення відстані від місця проживання до країни, історію якої вивчають учні на уроці, заняття не тільки цікаве, але й корисне, адже відчуття простору візуалізується, що сприяє більш об'єктивному його сприйняттю. Так як лінію можна проводити ламану, установлюючи в певних точках вершини, це дозволяє

підрахувати і виміряти будь-які просторові властивості історичної події. Так, можна вирахувати шлях, пройдений військом Александра Македонського, чи розміри Великої китайської стіни, відстань від грецької метрополії до колонії тощо. Звичайно, підрахунки матимуть дещо орієнтовний характер, але все ж будуть набагато конкретнішими за слова «довгий», «короткий», якими часто за відсутності певних цифрових даних в історичній карті чи підручнику доводиться оперувати учням.

Не менш корисним є інструмент, що називається «Вимірювання площі». Задавши область, як мінімум, трьома точками, можна виміряти будь-яку зазначену площу. Чим більше точок задати для вимірювання площі певного об'єкта, тим точнішими будуть підрахунки. За допомогою цього інструмента учні можуть вимірювати площу країн, історія яких вивчається на уроці, підрахувати, як змінювалася площа держав унаслідок певних історичних подій. Отже, ми можемо говорити про проведення оригінальних лабораторно-практичних робіт із картою. Адже, щоб тільки підрахувати, якою була площа країни, учні повинні здійснити порівняльний аналіз карти в атласі з картою на моніторі комп'ютера. Це дозволяє не тільки розвивати вміння орієнтуватися в історичному просторі, але й надає можливість здійснювати більш складні процедури при роботі з картою, ніж ті, що передбачені державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, а саме: створювати елементарні просторові моделі історичних процесів.

Крім того, для формування й розвитку вмінь учнів орієнтуватися в історичному просторі й умінь «зчитувати» цифрову інформацію з карти варто якнайширше використовувати різноманітні дидактичні ігри,

пов'язані з опрацюванням історичної або контурної карти. Наприклад, за конфігурацією походу першовідкривачів, учням потрібно визначити, який історичний факт знайшов тут своє відображення, або ж здогадатися за описом, узятим із історичного джерела, про який історико-географічний об'єкт іде в ньому мова тощо.

Під час іншої гри, яку умовно можна назвати «Правильно розташуй», учням пропонується розташувати міста (або країни), відомі з курсу історії, у зв'язку зі значними історичними подіями в певному порядку: із заходу на схід тощо, і показати після цього їх на карті. Наприклад, учням необхідно розташувати із заходу на схід чи з півночі на південь такі міста: Вавилон, Мемфіс, Афіни, Бібл, Лоян, Фіви, Пергам, Спарту, Рим, Пантікапей, Гавгамели.

Гра «Покажи відповідь на карті» належить до розряду історико-географічних вікторин. Учителю ставить запитання, які перевіряють картографічні знання учнів, а вони повинні показати відповідь на карті. Наприклад: «Гори на півночі Італії?» (Альпи); «Море, що омиває береги Італії зі сходу?» (Адріатичне); «Море, що омиває береги Італії із заходу? (Тірренське)»; «Найбільша річка Італії?» (Тибр); «Вулкан на Аппенінському півострові?» (Везувій) тощо.

Під час гри «Так чи ні» учитель (ведучий) загадує певний історико-географічний об'єкт. Гравці намагаються знайти відповідь, ставлячи питання, на які можна відповісти тільки «так», «ні», «і так, і ні». Ця вправа навчає складати розрізнені факти в єдину систему, уважно слухати й чути своїх товаришів. Після проведення гри обов'язково слід проаналізувати самі запитання, адже мета цієї гри – не просто відгадати об'єкт безладним

переліком питань, а й навчити дітей виробляти стратегію визначення географічного місцезнаходження об'єкта на історичній карті.

Умовами наступної гри «Допоможи вчителю» передбачається, що вчитель на карті веде пошук певного історико-географічного об'єкта, але «ніяк не може його знайти». Учні повинні словами «допомогти» учителю «знайти» відповідний об'єкт на карті. Гра розвиває вміння описувати географічне місцезнаходження об'єкта. Наприклад, учитель просить допомогти йому знайти острів Крит на карті. Учні повинні словами визначити точне місцезнаходження об'єкта на карті, зазначивши, що цей острів знаходиться в східній частині Середземного моря, поблизу півострова Пелопоннес.

Інший варіант гри – «Допомога учню». Учитель повідомляє учням, що він може визначити словами на карті місцезнаходження історико-географічного об'єкта, але не може показати його на карті, й тому просить допомоги в учнів. Гра розвиває вміння знайти та показати місцезнаходження об'єкта за описом. Наприклад, ця країна знаходиться на півдні Балканського півострова (Греція), між ріками Тигр і Євфрат (Месопотамія), у північно-східній частині Африки (Єгипет) тощо.

Наступна група вмінь дозволяє здійснювати аналіз-синтез просторово-історичних об'єктів і зв'язків в історичному просторі. Ця група вмінь спрямована на встановлення й аналіз зв'язків, що визначають вплив природи і геополітичного положення на господарську діяльність людини, умови її життя, побуту та особливості міжнародних відносин.

Найпростішу групу таких зв'язків складають зв'язки між природно-географічним чинником і побутом, господарством (заняттями людей, економікою). Друга група зв'язків – між

природно-кліматичними умовами та особливостями державного й суспільного устрою. Залучення природно-географічного чинника до пояснення причинності історичних подій та явищ зводиться до схеми: географічне положення визначає природно-кліматичні особливості території, що впливають на перебіг історичних подій [12, с. 18].

Типовими завданнями, спрямованими на формування цих умінь, є такі приклади:

1. Систематизувати отриману історичну інформацію з історичної карти: «Використовуючи історичну карту, установіть, які спільні риси можна помітити в грецькій і фінікійській колонізаціях?».

2. Виділяти зміни в території: «Які зміни відбулися в кордонах Королівства Польського і Великого князівства Литовського протягом XIV ст.? Чим пояснити зміни в кордонах цих держав?».

3. Використовувати карту для визначення причин і наслідків історичних подій, процесів: «Чому асирійські царі не здійснювали завойовницькі походи в глиб Аравійського півострова? У пошуках відповіді на це питання використайте історичну карту».

4. Виокремлювати регіональні особливості історичного процесу, викликані дією географічного фактора: «Використовуючи історичну карту, спробуйте пояснити, який зв'язок існує між географічним положенням міст середньовічної Італії та їх господарським розвитком?».

Навчаючи учнів здійснювати аналіз-синтез історичної інформації, отриманої з використанням історичної карти, слід ураховувати такі загальні рекомендації, як:

1. Процес навчання учнів картоаналітичних навичок –

довгий, складний і вимагає систематичної роботи з боку вчителя протягом усіх років вивчення історії.

2. Аналіз карти повинен проводитися як частина роботи на уроці і бути пов'язаним з історичним матеріалом, що вивчається.
3. Для пояснення та встановлення історичних закономірностей і регіональних відмінностей історичного процесу використовувати порівняння природно-географічних умов різних регіонів.
4. Навчаючи учнів процедури аналізу карти, необхідно, щоб вони достатньою мірою володіли вміннями робити висновки на основі фактів, порівнювати, висувати гіпотези та доводити їх правоту або хибність.
5. Учень повинен добре знати історичне явище, що аналізує.
6. Навчання учнів аналізувати-синтезувати історичну інформацію, пов'язану з використанням історичної карти повинно враховувати і складність самого навчального матеріалу, і психолого-вікові особливості учнів, і наявність карт, що дозволяють це зробити.
7. Установлення зв'язків у ході аналізу карти може здійснюватися прямим і зворотним шляхами. Прямий шлях – це шлях, коли за результатами встановлюється причина, а зворотний – коли на підставі причини встановлюються наслідки [12, с. 19].

Розуміння – осмислення учнями ролі та значення географічного фактора в розвитку історичного процесу

передбачає постановку перед учнями пізнавальних завдань, які вимагають від них самостійного генерування ідей. Проілюструємо сказане прикладами:

1. Визначати зв'язок між історичними процесами й географічним середовищем: «Використовуючи історичну карту, спробуйте пояснити, чому для просування німецького «наступу на Схід» та нові землі було обрано саме цей напрям? Яку роль у цьому процесі відіграв географічний чинник?».
2. Установлювати закономірності й тенденції в історичному процесі, викликані дією географічного фактора: «Чим пояснити, що перші цивілізації виникли в долині великих річок?».
3. Співвідносити розвиток історичних явищ і процесів із географічним положенням країн і природними умовами: «Як вплинуло географічне положення скандинавських країн на історію цих народів?».

Наступним елементом у структурі просторової компетентності учнів є отримання ними досвіду створення власних картосхем і легенд до контурної карти як авторської інтерпретації історичного простору. Для того, щоб отримати цей досвід, на першому етапі учні повинні ознайомитися та засвоїти абстрактну мову символів. Учні повинні усвідомити, що будь-який символ, що використовується на історичній карті, несе певну інформацію та містить у собі певний смисл. Дійти такого висновку вчителю може допомогти навіть робота з першою картою із шестикласниками, з якою учні починають працювати на уроках історії стародавнього світу «Перші люди на Землі». Питання

повинні підвести учнів до встановлення та розуміння зв'язку між умовно-графічною формою та змістом умовних позначень: «Чому імовірні райони виникнення перших людей на карті позначені червоним кольором, а незаселені території – білим?», «Чому найдавніші райони рільництва та скотарства позначені зеленим кольором? Як зелений колір пов'язаний із цими заняттями?», «Укладачі карти для позначення місць найважливіших знахідок слідів життя давніх людей використали геометричні фігури. А які символи ви б використали для цього?» тощо.

Доцільно також використовувати нескладні творчі завдання. Наприклад, таким творчим завданням може бути вигадати умовний знак, яким слід позначити подію, для якої не існує умовного знака. При виконанні учнями таких завдань учитель повинен поставити перед ними вимоги: умовний знак повинен бути графічно простим; легко упізнаватися і передавати суть явища (події). Наприклад:

1. Позначте відповідними умовними позначеннями найвідоміші міста Хараппської цивілізації. Використайте для створення умовних позначень ілюстрації в історичному атласі та підручнику.
2. Які природно-географічні об'єкти потрібно позначити на контурній карті, щоб пояснити, чому вторгнення аріїв в Індію могло відбутися тільки з північно-західного напрямку?
3. Накресліть найбільш зручний маршрут подорожі з індійського міста Паталіпутра до китайського міста Цзи. Які природно-географічні умови будуть сприяти, а які завадять «здійсненню» вашої подорожі?
4. Які природно-географічні

об'єкти потрібно позначити на контурній карті, щоб пояснити напрямок «Великого шовкового шляху»?

5. Позначте відповідними символами території виникнення буддизму, конфуціанства, даосизму. Які символи ви оберете для виконання завдання? Чому?
6. Проілюструйте контурну карту відповідними малюнками, що відображають внесок індійського та китайського народів у розвиток світової культури. Які предмети ви оберете в якості символів?

Підвести учнів до розуміння історичної карти як авторської інтерпретації історичного простору дозволяє організація роботи учнів із картою як об'єктом критичного аналізу. Цей вид пізнавальної діяльності учнів стоїть найближче до наукової критики джерел, що, у свою чергу, робить його доступним тільки для учнів старших класів. По-друге, організація подібної роботи учнів з історичними картами вимагає відповідного дидактичного забезпечення, адже для подібної роботи учням потрібно надати історичні карти, видані в різний час або ж у будь-яких країнах. По-третє, пізнавальні завдання, зорієнтовані на розуміння учнями історичної карти як суб'єктивної інтерпретації історичного простору, повинні відрізнятися від завдань, спрямованих на ставлення до історичної карти як до джерела історичної інформації [5, с. 261].

Ціннісна складова у структурі компетентності розуміється як аксіологічні орієнтації особистості, що визначають власне «Я» у системі людина – людина, людина – суспільство, людина – держава, людина – світ із позиції загальнолюдських і національних цінностей. Становлення

ціннісних орієнтацій учнів відбувається протягом усіх років навчання й розраховувати на ефективність педагогічних впливів ми можемо тільки за умови використання методів, орієнтованих на практичну діяльність учнів.

Підвести учнів до розуміння й цінування простору як необхідної основи людського існування вчитель може по-різному. Наприклад, навіть шестикласники зможуть усвідомити, яку роль відігравав простір у житті родової общини, якщо вчитель на уроці проведе гру-стратегію «Екологічна ніша роду».

У процесі проведення гри учні об'єднуються у дві групи – два роди, що будуть сусідами один одного. На ігровому просторі позначаються ліс, річка, поклади кременю, лісові звірі й територія, на якій буде проживати рід. У групі розподіляються ролі «вождя», «старійшин», «членів роду». Вчитель може завчасно подбати про те, щоб сформувати стратегію поведінки кожного учасника гри. Для цього можуть бути заготовлені картки з описом стратегії поведінки. Групи отримують завдання, зміст якого

полягає в тому, щоб рід забезпечив себе природними ресурсами, з метою збереження життя кожного члена роду. Кількість природних ресурсів повинна дорівнювати кількості гравців. Після того, як потреби кожного з родів будуть задоволені, до гри залучаються додаткові гравці, що поповнять роди. Так, перед групами виникне проблема, пов'язана з розростанням роду, коли роду починає не вистачати харчів чи запасів кременю. Виниклу проблему рід може вирішити двома шляхами – захопити чужу територію й розширити свою екологічну нішу, або ж удосконалити знаряддя праці чи винайти нові технічні пристрої. Навести гравців на той чи інший спосіб розширення меж екологічної ніші свого роду учитель може шляхом уведення до гри гравців із запланованою стратегією поведінки, коли останній на народних зборах пропонує той чи інший варіант вирішення проблеми.

Висновки. Отже, сучасний компетентнісний підхід до процесу організації навчання потребує зламу певних стереотипів і стандартних підходів до використання історичної й контурної карти на уроках історії.

Література

1. Баханов К. О. Сучасна шкільна історична освіта : інноваційні аспекти : [монографія] / К. О. Баханов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 384 с.
2. Баханов К. О. Організація особистісно-орієнтованого навчання : poradnik молодого вчителя історії / К. О. Баханов. – Х. : Вид. група «Основа», 2008. – С. 68.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел] – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2004. – С. 680.
4. Вяземский Е. Е. Методические рекомендации учителю истории : основы профессионального мастерства / Е. Е. Вяземский, О. Ю. Стрелова. – М. : ВЛАДОС, 2001. – 160 с.
5. Вяземский Е. Е. Теория и методика преподавания истории : [учеб. для студ. высш. учеб. заведений] / Е. Е. Вяземский, О. Ю. Стрелова. – М. : ВЛАДОС, 2003. – 384 с.
6. Годер Г. И. Приемы формирования пространственных представлений (V класс) / Г. И. Годер // Преподавание истории в школе. – 1983. – № 5. – С. 45 – 51.